

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ «ПРАВО ПРО НОТАРІАТ» 1933 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧНИНИ

Розглянуто питання законодавчого регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у складі Речі Посполитої. Охарактеризовано Закон Речі Посполитої «Право про нотаріат» 1933 року.

Проаналізовано нормативний акт з огляду на порядок призначення на посаду нотаріуса, режим роботи нотаріуса, обмеження у праві вчинення нотаріальних дій. Доведено, що більшість норм Закону «Право про нотаріат» 1933 року лишаються актуальними і в теперішній час.

Ключові слова: закон, нотаріальна діяльність, нотаріус, нотаріальний акт, нотаріальне діловодство.

Постановка проблеми. Нотаріат розвивався разом зі змінами суспільного устрою та зазнавав постійного впливу з боку держави.

Доки Україна входила до складу Речі Посполитої, розвиток нотаріального законодавства і діловодства останньої визначав відповідні процеси і в Україні.

Аналіз історико-правових аспектів розвитку нотаріального законодавства України, в тому числі на українських землях за часів Речі Посполитої, буде корисним у світлі реформування інституту нотаріату та нотаріального законодавства.

Стан дослідження. Питання історії нотаріату в Україні досліджували багато вітчизняних учених, зокрема: В. В. Баранкова, М. М. Дякович, Л. В. Єфіменко, М. Б. Кальницький, В. В. Комаров, О. І. Нелін, М. В. Никифорак, В. Д. Степаненко, В. М. Черниш, Л. Є. Ясінська (Шевчук) та ін.

Вагомий внесок у дослідження права, зокрема нотаріату за часів Речі Посполитої, зробили відомі українські науковці: О. І. Нелін та Л. Є. Ясінська, а також інші. У працях названих науковців висвітлювалися зазвичай загальні питання нотаріальної діяльності та мало приділено уваги аналізу законодавства щодо провадження нотаріальної діяльності.

Метою статті є аналіз норм Права про нотаріат від 27 жовтня 1933 року, показати накопичення історико-правових знань щодо

порядку вчинення окремих нотаріальних дій, а також порядку ведення нотаріального діловодства.

Методологічною основою цього дослідження стали і загально-теоретичні, і спеціальні методи, зокрема порівняльно-правовий та діалектичний методи.

Виклад основних положень. Загальновідомим є той факт, що 15 березня 1923 р. Радою послів Антанти ухвалено рішення про передавання Галичини Польщі, яка, своєю чергою, складалася з – Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств.

На українських землях, що раніше входили до складу Австро-Угорщини продовжував діяти Нотаріальний порядок 1871 року. Ми погоджуємося з Л. Ясінською, що вказаний нормативний акт діяв на території Галичини також після загарбання Польщею 1919 р. аж до 1 липня 1934 р. [1, с. 13].

Закон «Право про нотаріат» був затверджений розпорядженням Президента Речі Посполитої від 27 жовтня 1933 р. [2]. та складався з трьох частин: Нотаріальний устрій; Учинення нотаріальних дій; Вступні положення та містив 150 статей.

Вагомим є належно підтверджений висновок польської дослідниці історії нотаріату Д. Малец про те, що розпорядження 1933 р. ґрунтувалося на найкращих європейських зразках нотаріального права, заснованих на традиціях французького нотаріального законодавства [3].

Як справедливо зауважує польський учений Я. Глясс, заслуга нового закону полягала в тому, що вперше рівномірно по всій країні було виокремлено нотаріуси як виконавців незалежної юридичної професії, яка вимагає високої кваліфікації [4, s. 24; 26].

Варто зазначити, що серед польських дослідників та нотаріусів він ... отримав назву «Конституція польського нотаріату» [5, s. 4].

Право про нотаріат 1933 р. визначило нотаріус функціонером публічним, уповноваженим укладати і засвідчувати акти і документи, яким сторони зобов'язані або прагнуть надати юридичної сили, а також виконувати інші, передбачені у законі нотаріальні дії (артикул 1). Ми погоджуємося з Л. Шевчук (Ясінською), що таке визначення свідчило про публічний характер функцій нотаріуса, не визнаючи водночас його державним службовцем, і надавало нотаріатові широкого професійного самоуправління [6, с. 381].

Кількість нотаріусів та їх робочі місця для кожного окружного суду визначав Міністр юстиції. Так, відповідно до Міністерського наказу було визначено кількість нотаріусів у державі: у 1933 р. – 779; 1934 р. – 780.

Найбільше (187 посад нотаріусів) передбачалося в окрузі апеляційного суду у Варшаві. Львівська палата об'єднувала лише 163 нотаріусів [7, s. 17–20].

Нотаріус мав провадити свою діяльність у межах дії окружного суду та свого робочого місця.

Офіційною мовою нотаріального діловодства була польська, а використання інших мов відбувалося за окремими приписами [8, с. 649].

Відповідно до ст. 7 Закону, на посаду нотаріуса могла бути призначена особа, яка: є громадянином Польщі та володіє повним обсягом цивільних прав; досягла 30 років, вільно володіє польською мовою, і усно, і письмово; позитивно характеризується; здобула університетську юридичну освіту; пройшла стажування у нотаріуса та склала нотаріальний іспит.

Водночас передбачено, звільнення від стажування та іспиту осіб, які пропрацювали принаймні, п'ять років на посаді суддів і прокурорів. У виняткових випадках на посаду нотаріуса могла бути призначена особа на основі особистої кваліфікації, пов'язаної з діяльністю в системі державної служби, за умови складення нотаріального іспиту, а також до призначення отримати на це згоду прем'єр-міністра [8, с. 650].

Для зайняття посади, нотаріус мав зголоситися до голови відповідного окружного суду впродовж чотирнадцяти днів із дня призначення та скласти присягу.

Законодавцем у ст. 12 Закону перелічено підстави звільнення нотаріуса з посади. Так, Міністр юстиції звільняє нотаріуса з посади у таких випадках: за власним бажанням; через інвалідність або розлад фізичного чи психічного стану, а також за неспроможності протягом тривалого часу виконувати свої функції; у разі втрати в судовому порядку цивільної дієздатності або обмеження на здійснення цих прав; вироку дисциплінарного суду [2].

Розділ третій Закону присвячений правам та обов'язкам нотаріуса, за якими він має виконувати свої зобов'язання відповідно до закону та своєї совісті, а також для захисту авторитету та гідності свого становища [8, с. 650].

Також нотаріус зобов'язаний зберігати в таємниці обставини, які отримав, виконуючи свої функції, а також, коли був свідком у суді.

Обмеження у провадженні нотаріальної діяльності регулюються ст. 15 Закону. Так, нотаріус не може займати іншої посади, за винятком таких: професора, доцента або викладача в академічних школах, якщо це не заважатиме виконанню нотаріальних актів. Також нотаріус

звільняється від виконання обов'язків у випадку обрання до Сейму Польського чи члена Сейму або Сенату.

Графік роботи нотаріуса охоплював необхідність його знаходження на робочому місці в офісі у будні дні, принаймні сім годин. У разі необхідності надавалося право вчиняти нотаріальні дії в звичайні робочі години за викликом. Зауважимо, що графіки роботи нотаріусів для всього окружного суду апеляційної інстанції визначав голова апеляційного суду, дослухаючись до думки нотаріальної ради. Також за необхідності нотаріус вправі виконувати нотаріальні дії у позаробочий час, зокрема неділю і святкові дні.

Нотаріуси мали право на пенсію від Скарбниці державної та не зобов'язувалися вступати в організації обов'язкового страхування. Зокрема нотаріус мав право на пенсійну винагороду від Державного казначейства, натомість не отримував половини зарплати до кінця року його призначення, а наступного календарного року і надалі отримував половину пенсійної зарплати тільки тоді, якщо його чистий прибуток в попередньому календарному році не перевищував 10 000 злотих.

Ярослав Левицький зауважував, що «іменуючи значну кількість емеритованих судовиків чи яких інших урядовців нотарями – скарб автоматично звільнюється від обов'язку плачення їм емеритурі» [9, с. 26]. Тобто, держава надавала право посадовцям пенсійного віку займати посади нотаріуса, та звільнялася від обов'язку платити їм пенсію.

Доцільно наголосити на тому, що ст. 23 Закону встановлювала важливе, на наш погляд, правило, згідно з яким нотаріус під час учинення нотаріальних дій користується правом захисту державних службовців. За виконання своїх обов'язків нотаріус отримував визначену правилами винагороду [8, с. 652].

Також законодавством було передбачено створення в Нотаріальних палатах Рад нотаріальних.

Кожна Нотаріальна палата була юридичною особою. Нотаріальна рада діяла на місці перебування палати і складалася: із 9 членів у палатах, що мали у своєму складі до 100 нотаріусів; 11 членів – від 100 до 200 нотаріусів та 13 членів у палатах із кількістю нотаріусів понад 200 чоловік [8, с. 652].

Законодавець передбачив, що загальні збори нотаріусів відбувалися чергові або позачергові. Чергові збори нотаріусів проводилися щороку в травні, а позачергові – скликалися впродовж місяця за пропозицією голови апеляційного суду або на підставі резолюцій нотаріальної ради, або на вимогу п'ятої частини нотаріусів, що входять

до палати. Відповідно до § 3 ст. 27 загальні збори зобов'язані були відвідувати всі нотаріуси, які є членами палати. Про причини, дату і місце проведення зборів заздалегідь повідомляли кожного нотаріуса окремо. У випадку, якщо нотаріуси не брали участь у засіданні без вагомих підстав, то вони підлягали штрафу в розмірі до 100 злотих.

Термін перебування нотаріуса-члена нотаріальної ради становив 3 роки. Водночас можна було щорічно змінювати третю частину складу ради. Члени нотаріальної ради могли бути переобрані тільки після року з дати відставки. Однак член нотаріальної ради не міг відмовитися від мандата.

Також нотаріус сплачував на потреби нотаріальної палати щорічні внески, а також, згідно з ухвалою палат, інші внески до фондів взаємодопомоги та на обов'язкове страхування.

Органами, які здійснювали нагляд над нотаріусами, були і суди, і нотаріальна рада. Згідно зі ст. 37 Закону нагляд за діяльністю нотаріусів виконував голова окружного суду. Таке ж право належало водночас голові апеляційного суду щодо нотаріусів округу апеляційного суду. Цей нагляд голови суддів здійснювався особисто або делегованим суддею.

Рада Нотаріальна виконувала нагляд за нотаріусами округу палати або через своїх членів, або через призначені для цієї мети нотаріусів, які не були членами ради. Однак основний нагляд за нотаріусами та органами нотаріальних палат, відповідно до ст. 42 Закону, здійснював міністр юстиції.

Стажистом нотаріуса могла бути лише особа, яка відповідала умовам, зазначеним у ст. 7 пп. 2, 4, і 5 (тобто вимогам, що висуваються до нотаріуса), та надала згоду нотаріусу про готовність прийняття її на стажування. В разі цього питання про зарахування заявників (майбутніх стажистів) вирішувала нотаріальна рада, яка до ухвалення рішення отримувала схвалення апеляційного суду. Після складання нотаріального іспиту стажист ставав асесором нотаріальним, який міг бути уповноваженим на заміщення нотаріуса.

Зазначаємо, як позитивний момент те, що частина друга Закону присвячена порядку вчинення нотаріальних дій.

Компетенцію нотаріусів встановлено у ст. 63 Закону. Зокрема, нотаріус складає нотаріальні акти, видає виписи, витяги та копії, засвідчує повноваження, підписи на заявах сторін, готує протоколи, опротестовує векселі, чеки та інші документи, приймає для зберігання документи, кошти або цінні папери. Однак нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії, які суперечать закону, громадському порядку та добрим звичаям.

Передусім варто наголосити на тому, що у ст. 65 Закону законодавцем встановлено обмеження у вчиненні нотаріальних дій. Так, нотаріус не мав права виконувати нотаріальні дії від свого імені; від імені своєї дружини та осіб, які є його кровними або прямими родичами без обмеження; осіб, які є його родичами по бічній лінії аж до четвертого ступеня, або свояками до третього ступеня включно; осіб, з якими нотаріус мав узи усиновлення, опіки чи піклування; установ або організацій, в яких нотаріус мав частку [2].

Варто зазначити, що обмеження стосувалися не лише самого нотаріуса, але і його заступника, осіб, допоки тривало заміщення нотаріуса чи замісника. Наголошено, що вказані обмеження діяли також у випадку припинення шлюбу нотаріуса чи його заступника.

Також законодавець у ст. 66 Закону передбачив порядок оскарження нотаріальних дій. Наприклад, у разі відмови нотаріуса від учинення нотаріальної дії, зацікавлена особа була вправі звернутися зі скаргю в окружний суд за місцем знаходження нотаріуса протягом двох тижнів.

Під час виконання нотаріальної дії, нотаріус повинен встановити особу, яка звернулася до нього. Якщо людина нотаріусові особисто була невідома, то її особу могли підтвердити двоє знайомих нотаріусові осіб. Наведене вище дає підстави для висновку, що вказані норми повторюють норми щодо встановлення осіб, передбачені Австрійським нотаріальним порядком.

Однак законодавець також надав право нотаріусу встановлювати (ідентифікувати) особи сторін на підставі посвідчення або іншого документа, у разі коли ні він особисто, ні його знайомі не могли це зробити. Водночас спосіб встановлення особи повинен бути зазначений нотаріусом у документі.

Акцентуємо увагу на те, що законодавець забороняв нотаріусові вчиняти нотаріальні дії, якщо він був переконаний у недієздатності особи, яка звернулася за їх учиненням.

Як і в сучасній нотаріальній діяльності, кожному нотаріальному документові присвоювався номер, який відповідав номеру, під яким документ записувався у книгу (сучасний реєстр нотаріуса).

Наголошуємо, що нотаріус складав нотаріальний акт лише у випадках, коли було передбачено його обов'язкову нотаріальну форму (§ 1 ст. 82 Закону), або коли сторони бажають надати акту дії публічного документа.

Нотаріальні акти мали бути розроблені нотаріусом у зрозумілій доступній формі. Відповідно до ст. 84 нотаріальний акт мав містити таку інформацію: день, місяць і рік укладення, а за необхідності або на

прохання сторін – годину та хвилину початку підписання акта; місце складання акта; найменування і місце праці нотаріуса, якщо акт укладав заступник, то ще й ім'я та прізвище заступника; ім'я, прізвище і місце проживання сторін акта та осіб, запрошених до укладення акта; згода сторін за необхідності діяти на підставі доданих документів; затвердження на прохання сторін фактів, що відбулися під час складання акта; твердження, що акт був прочитаний, затверджений і підписаний; підписи сторін та осіб, які були запрошені до укладення акта; підпис нотаріуса [2]. Тобто була встановлена форма нотаріального акту, яка використовується як основа й сучасними нотаріусами.

Також можливе було укладення додатків до нотаріальних актів, які також повинні бути підписані особами, які підписали акт та нотаріусом. Відповідно до ст. 88 Закону, нотаріальний акт, складений із порушенням приписів ст.ст. 65, 70, 71, 72, 75, 78 і 84, не мав сили офіційного документа.

Варто окремо наголосити, що нотаріуси зобов'язані зберігати оригінали актів і протоколів та відписи вчинених протестів. Не пізніше, ніж наприкінці кожного календарного року, оригінали актів та протоколи оформлялися у хронологічному порядку. У разі припинення повноважень нотаріуса його записи і книги, а також наряди для зберігання документів передавали до нотаріального архіву, кошти та цінні папери – до судового депозиту.

В разі цього зауважуємо, що особа, яка зайняла місце попереднього нотаріуса вправі була отримати дозвіл від голови окружного суду на зберігання нотаріальних актів свого попередника.

Розділ X «Книга нотаріуса» Закону присвячений веденню нотаріального діловодства. Так, законодавець зобов'язував нотаріуса вести такі книги: реєстр, книгу протестів, алфавітний покажчик, книгу депозитів, книгу доходів та витрат. Зразок нотаріальних книг встановлював Міністр юстиції.

Найпоширенішими у цей період нотаріальними діями були: посвідчення договорів: купівлі-продажу, дарування, міни, позики, застава; складання заповітів тощо.

Згідно з Регламентом 7 нотаріальні палати було створено – у Варшаві, Познані, Львові, Кракові, Любліні, Катовіце та Вільнюсі [10]. Так, у фондах Центрального державного історичного архіву України м. Львів, містяться окремі документи про діяльність нотаріусів у Львівському апеляційному судовому окрузі діловодно-організаційного характеру – Ф. 151 (Апеляційний суд у Львові).

Львівська нотаріальна палата не лише займалася наглядом за діяльністю нотаріусів, але й зведенням адміністративно-житлового

будинку на вулиці Саксаганського (в минулому – Романовича), 6, який зберігся, як пам'ятка діяльності довоєнного нотаріату. Напередодні Другої світової війни в будинку розташовувалися офіси 11 нотаріусів, консульство Італії, кабінет лікаря, приватне кадастрове бюро, управління архітектури тощо. У будинку було все, крім надійного сховища [11, с. 5].

Ми погоджуємося з Л. Ясінською, що австрійське і польське законодавство, яке впродовж сім десятиліть діяло на західноукраїнських землях, чітко визначало правовий статус, функції, порядок управління нотаріальних палат. Головними функціями цих органів професійного самоуправління були охорона честі і гідності своїх членів, здійснення нагляду за діяльністю нотаріусів, сприяння проведенню заходів, спрямованих на зміцнення і розвиток нотаріального права, а також спонукання до сумлінного і чесного виконання нотаріусами своїх обов'язків. Автор стверджує, що діяльність нотаріальних палат не була формальною, а дієво впливала на політику держави в особі Міністерства юстиції щодо нотаріату, свідчать і архівні матеріали [12, с. 136].

Висновки. Отож, розпорядженням польського президента від 27 жовтня 1933 року затверджено «Право про нотаріат», розпочато новий етап в історії і польських нотаріусів, і нотаріусів на західноукраїнських землях, що знаходилися під юрисдикцією Польщі. Відповідно до нормативного акта, нотаріусів визнано високоосвіченими та висококваліфікованими незалежними юристами з правом професійного об'єднання.

1. Ясінська Л. Коли нотаріусом був доктор права / Л. Ясінська // Нотар-XXI. – 2003. – № 3 (13). – жовтень. – С. 9–13.

2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1933 r. Prawo o notariacie // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polsky. – 1933. – № 84. – S. 1570–1583.

3. Malec D. Notariat polski w rozwoju dziejowym / D. Malec; Uniwersytet Jagielloński [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krn.org.pl/plik/sysPlik/13>

4. Glass J. Rzut oka na polską ustawę notarialną / J. Glass // PN. – 1933. – nr. 10. – S. 24, 26.

5. Kostórkiewicz T. Konstytucja notariatu polskiego / T. Kostórkiewicz // PN. – 1933. – nr. 13. – S. 4.

6. Ясінська Л. Е. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях / Л. Е. Ясінська // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип. 39. – С. 377–382.

7. Ustalenie stanowisk notariuszów. Od 1 I 1934 r. 780 notariuszów w państwie // PN. – 1933. – nr. 12. – S. 17–21.

8. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія / М. С. Долинська. – Львів: ЛьВДУВС, 2015. – 988 с.

9. Левицький Я. Нотарійний примус / Я. Левицький // Життя і право. – Львів, 1934. – № 1 (28). – березень. – С. 22–26.

10. Historia-notariatu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdin.pl/notariat...polsce/historia-notariatu>

11. Кучабський О. Будинок, який звела палата / О. Кучабський // Нотар. – 1999. – травень. – С. 5.

12. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. Е. Ясінська; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 210 с.

Долинская М. С. Общая характеристика Закона Речи Посполитой «Право о нотариате» как источника правового регулирования нотариальной деятельности на территории Галичины

Рассмотрены правового законодательного регулирования нотариальной деятельности на украинских землях в составе Речи Посполитой. Охарактеризован Закон Речи Посполитой «Право о нотариате» 1933 года.

Проанализирован нормативный акт относительно порядка назначения на должность нотариуса, режима работы нотариуса, ограничения в праве совершения нотариальных действий.

Утверждается, что большинство норм Закона «Право о нотариате» 1933 года остаются актуальными и в настоящее время.

Ключевые слова: закон, нотариальная деятельность, нотариус, нотариальный акт, нотариальное делопроизводство.

Dolynska M. S. General characteristic of the Law of the Polish-Lithuanian Commonwealth «Law on Notariate» issued in 1933 as a source of legal regulation of the notarial activity in Galicia

The article deals with the topical issues of legal regulation of the notarial activity. The notarial activity of Ukraine as a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth is considered. The author has carried out the analysis of the normative act of the Polish-Lithuanian Commonwealth – the Law on the Notariate, issued on October 27, 1933, which was named ‘The Constitution of the Polish Notariate’ among Polish notaries. The paper describes the procedure of access to the profession of a notary, including the requirements for applicants for the position of a notary. The position of a notary could be assigned to a person who: is a citizen of Poland and has the full extent of civil rights; reached 30 years old, fluent in the Polish language, both orally and in writing; positively characterized; received University legal education; did practical training as a notary and passed a notarial exam. The process of occupation of the notary public officer is traced.

The activities of the Notarial Chambers and Councils of Notaries are revealed. A great attention is paid to restrictions by a notary or his deputy in the right to carry out notarial acts in somebody’s name and on behalf of somebody’s name, in the name of his wife or on behalf of his wife, and their direct relatives or

collateral relatives to the 4-th degree of collateral, or relatives through wedlock to the third degree inclusive; persons with whom the notary had ties of adoption, guardianship or care; institutions or organizations in which the notary had a share.

The notary had to carry out his activity within the action of the District Court, and his workplace. The notary is obliged to keep in secret the circumstances that got by performing his functions and in the case where the notary was a witness in court. Under Art. 23 of the Law the notary has the right to the protection of public servants during the exercise of notarial acts. The grounds of termination of the activity as a notary are considered. The author examines the control over the activity of notaries. The requirements to the content of the notarial act are determined. The author asserts that the form of the notarial act established by the legislative act is used as the basis for modern notaries of Ukraine.

The order of implementation of the notary office administration is studied. The legislator obligated a notary to keep the following books: a register, a registry book of protests, index, a book of deposits, a book of income and expenses. The official language of the notary office administration was Polish, and other languages were used by separate regulations. According to the author, the Law on Notariate initiated a new stage in the history of Polish notaries and notaries on the territory of the Western Ukraine that were under the jurisdiction of Poland.

Key words: law, notarial activity, notary, notarial act, notarial office administration.

Стаття надійшла 13 жовтня 2016 р.

УДК 347.95 (477)

**Л. В. Мелех,
О. В. Візньак**

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Визначено проблемні аспекти виконання рішень господарського суду в Україні. Виявлено передумови виникнення сучасних проблем, які, насамперед, пов'язані з наявністю прогалин у чинному законодавстві та відсутністю єдиного підходу до їх усунення у праві. Обґрунтовано місце інституту виконання рішень господарських судів у системі норм господарсько-процесуального права. На підставі аналізу зарубіжного досвіду організації виконання рішень у господарських справах запропоновано позитивні нововведення, які здатні сприяти ефективному виконанню судових рішень, а також врахування його під час реформування чинного законодавства України.

Ключові слова: господарський спір, господарське судочинство, примусове виконання, державні виконавці, боржник, стягувач, інститут приватних виконавців, ефективність виконання рішень господарського суду.